

In memoriam Mati Erelt

12. III 1941 – 12. X 2024

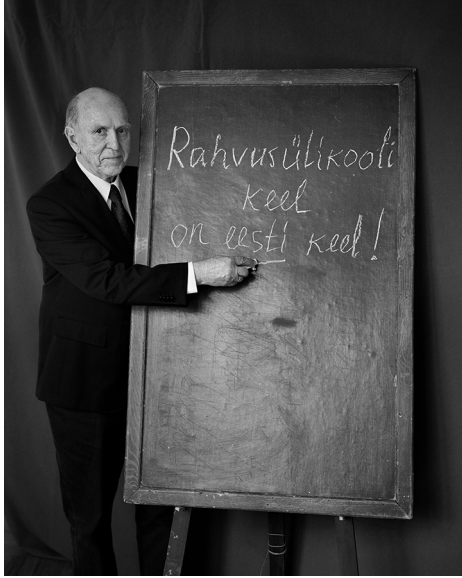

Foto: Birgit Püve

Lahkunud on Tartu Ülikooli emeriit-professor Mati Erelt – keeleteadlane, õpetaja, mõjutaja.

Mati Ereltit võib pidada viimase pool sajandi teenekaimaks eesti keele grammatilise ehituse uurijaks ja uurimise eestvedajaks. Suuresti tänu temale on meil olemas hulk olulisi ja vajalikke ülevaateteoseid. Erelt juhtis kaheköitelise „Eesti keele grammatika” (EKG 1993, 1995) koostamist, oli selle peatoimetaja ja üks süntaksi-osa põhiautoreid. Tema väljatöötatud süntaksimudel, milles moodustajastruktuuri mallile rakendub funktsionaalne lähenemisviis, on ajaproovile vastu pidanud ja valdavalt kasutusel edasistes süntaksikäsitlustes ja õppetöös. EKG põhines 1980. aastate uurimisseisul ja suuresti EKG tööühma eeltööl. Järgmiseks suureks sihiks seadis Erelt uue, põhjalikuma ja

tüpoloogilisema süntaksikirjelduse koostamise. See sai teoks 2017. aastal „Eesti keele varamu” sarja koguteosena „Eesti keele süntaks”, mille juures Ereltil oli kandev roll enamiku osade autorina ja teose ühe toimetajana. Sellel raamatul põhineb omakorda Erelti koostatud mahukas süntaksipeatükk „Eesti grammatikas” (2023). Juba paralleelselt EKG-ga kavandas Erelt laiemale kasutajaskonnale suunatud „Eesti keele käsiraamatut”, mis koostöös Tiidu Erelti ja Kristiina Rossiga ilmus esmakordselt 1997. aastal. Käsiraamat on olnud laialdases kasutuses, ilmunud on nii veebiversioon kui ka kolm kaasajastatud uustrükki, neist viimane 2020. aastal. Hea kirjakeele omandamisele keskenduvad õppevahendid „Lause õigekeelsus: juhatused ja harjutused” ning „Eesti keele väljendusõpetus kõrgkoolidele” (koos Reet Kasiku ja Tiidu Ereltiga). Tänu Mati Ereltile ja ta kaasautoritele on meil olemas ka keeleteaduse eesti-soome ja eesti-inglise terminisõnastikud.

Erelt tegutses ka selle nimel, et info eesti keele kohta oleks kättesaadav muude maade lingvistidele. Tema algatusel, toimetamisel ja kaasautorlusel ilmus koguteos „Estonian Language” (2003, 2007). Ta käivitas Tartu Ülikoolis kogumike sarja „Estonian: Typological Studies”, on avaldanud rahvusvahelistes ajakirjades nii ülevaatlikke kui analüüsivaid artikleid eesti keele ehituse kohta, innustanud kolleege ja õpilasi osalema rahvusvahelistel keeleüritustel. Eraldi tõstaksin esile Erelti algatust aastal 2001 osaleda Euroopa Lingvistikaühingu (*Societas Linguistica Europaea*) aastakonverentsil – nüüdseks on sellest Euroopa keeleteadlaste foorumist saanud regulaarne teadusüritus paljudele Eesti uurijatele ja kraadiõppuritele.

Erelti peamiste uurimisvaldkondade hulka kuulus ka eesti keele uurimise ajalugu. Ta on koostanud mitmeid ülevaateid eri aegade ja valdkondade uurijate töö

kohta. Tema toimetamisel ja kaasautorlusel ilmus 2003. aastal Emakeele Seltsi aasta-raamatu teemanumber „Eesti keele uurimise analüüs”. Huvi eesti keele uurimisloos vastu tõi Ereltite pere koduraamatukogu riilulete väärtusliku kogu eelmiste sajandite grammatikakirjandust, mille nad „Eesti grammatika” esitluse puhul veebruaris 2024 annetasid Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudile.

Erelti laia keeleteadusliku haarde baasiks on pidev uurimistöö. Ta on kaitsnud mõlemad omaaegsed teaduskraadid: praegusele filosoofiadoktorile vastava kandidaadikraadi väitekirjaga „Komparatiivse adjektiiviga laused eesti keeles (Semantiline analüüs)” (1971) ja doktori-kraadi (mis vastab habiliiteeritud doktori kraadile näiteks Saksamaa ülikoolides) väitekirjaga „Eesti adjektiivide süntaks” (1981). Doktoritöö põhjal ilmus 1986. aastal Emakeele Seltsi toimetiste sarjas monograafia „Eesti adjektiivisüntaks”. Erelti üle 200 publikatsiooni temaatika hõlmab nii ta põhilisi uurimissuundi kui ka muid küsimusi keele ehitusest, keelte võrdlemisest, toimimisest, keelepoliitikast.

Erelti teadustöö sai alguse ülikooli-õpingute ajal. Astunud kõigepealt Tallinna Polütehnilise Instituudi mehaanikateaduskonda, vahetas ta eriala ja asus Tartu Riiklikus Ülikoolis eesti keelt ja kirjandust õppima. Just sel ajal tegutses Tartu ülikoolis generatiivse grammatika grupp (GGG) – Huno Rätsepa ümber koondunud tööühm, mis tõi eesti keele uurimisse rahvusvahelised teadussuundumused. Erelt liitus GGG-ga ja tegutses seal pärast ülikooli lõpetamist (1965) aspirandina edasi, uurides struktuuralse ja generatiivse grammatika raamistikus adjektiivide gradatsiooni. Aastatel 1969–1991 töötas ta Keele ja Kirjanduse Instituudis: algul bibliograafina, seejärel nooremteadurina, vanemteadurina ja grammatikasektori juhatajana. Tema juhtimisel valmis „Eesti

keele grammatika”, mis pälvis Eesti Vabariigi teaduspreemia.

Sel ajal sai alguse ka ta õppejõutöö: kõigepealt Tallinna Pedagoogilises Instituudis süntaksikursust pidades, seejärel (1991–1995) aga eesti keele külalisprofessorina Helsingi ülikoolis. Helsingi kogemus rikastas, suunas uurimishuvi eesti ja soome keele võrdlemise ja keeletüpoloogia poole. 1995 sai Ereltist Tartu Ülikooli eesti keele professor. Olid keerukad ajad, kus ta uurija- ja eestvedajavaim ning majanduslik mõtlemine uute väljakutsetega edukalt toime tulid. Tema juhtimisel tehti hulk uuendusi, hakati avaldama õppetooli toimetisi ja algatati uusi uurimissuundi. Erelti ümber koondus grammatikauurijate rühm, tegutsema asus vana kirjakeele uurimisrühm, loodi foneetikalabor, asutati eesti keele ajaloo ja murrete professor. Samas oli meieni jõudnud globaliseerumise mõju taustal vaja kaitsta ja edendada eesti teaduskeelt. Erelt saavutas eesti keele väljendusoskuse kursuse sisseviimise kogu ülikooli õppekavadesse, tegutses teaduskorralduses ja keelepoliitikas.

Mati Erelti tegevuse kõrgaeg sattus murrangulistesse aastatesse. Rakendusid ta mitmekülgsed võimed visionäärina, ideede generaatorina – ja samas korraldajana, mõjutajana, majandajana. Erelt tegutses aktiivselt ja mõjusalt uue iseseisvusaja ülikoolitöö, teaduse, keelepoliitika ja keeleelu kavandamisel ja korraldamisel. Ta on Eesti keelenõukogu asutajaliige, kuulunud teaduskompetentsi nõukogusse, riiklike teaduspreemiate komisjoni, Ferdinand Johann Wiedemanni keeleauhinna komisjoni, riiklike programmide nõukogudesse. Keelenõukogu liikmena (2001–2011) on ta tegusalt osalenud eesti keele arengukavade koostamisel. Väga oluline ja praeguseni tulemuslik on tema tegevus Emakeele Seltsis, kus ta esimehena aastatel 1997–2006 pani aluse seltsi kujunemisele suurimaks ja mõjukaimaks keele-

organisatsiooniks Eestis. Selts toodi välja 1990. aastate madalseisust ja identiteedikriisist, lisandusid uued tegevussuunad, asutati populaarne keeleajakiri Oma Keel. Selts säilitas oma näo teaduseltsina ja assotsieerus Eesti Teaduste Akadeemiaga. Kujunes koostöö Haridus- ja Teadusministeeriumiga, kuhu tänu Erelti selgitustööle sugeneks keelealane pädevus – asus tööle keeleasjade nõunik. Taastati Emakeele Seltsi aastaraamatu väljaandmine, Erelti peatoimetamisel (1999–2021) sai aastaraamatust kõrgetasemeline teadusväljaanne. Aastal 2011 valis Emakeele Selts Mati Erelti oma auliikmeks.

Mati Erelti tööd on tunnustatud Valgetähe IV klassi teenetemärgi, Ferdinand

Johann Wiedemanni keeleauhinna, Tartu Ülikooli suure medali ja Eesti Teaduste Akadeemia medaliga.

Kolleegi ja õppejõuna oli Mati Erelt ühtaegu nõudlik ja heatahtlik, temaga oli huvitav koos töötada, tema loenguid ja seminare mäletatakse sisukate ja kaasahaaravatena. Kogu oma laia tegevuse juures oli ta samas perekeskne, pidas kalliks oma lähedasi ja tõi inimliku soojuse ka suhtlusse kolleegide ja õpilastega. Mati Ereltist jäävad Eesti keeleteadusse nii sügavad jäljed kui ka toredad mälestused.

HELLE METSLANG